Приложение №1 к ООП НОО МБОУ «СОШ им. В. Г. Гайтемирова с. Замай-Юрт»

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Чеченской Республики
МУ "Отдел образования Ножай-Юртовского муниципального района"
МБОУ «СОШ им. В. Г. Гайтемирова с. Замай-Юрт»

«РАССМОТРЕНО»	«СОГЛАСОВАНО»	«УТВЕРЖДЕНО»
на заседании МО НК	Заместитель директора по УВР	Директор школы
_____Акуева З. С.	_____Жабраилов М. С.	_____А. Л. Байсагуров
Протокол № 1 от 26.08.2026г.	Протокол № 1 от 26.08.2026г.	Приказ № 90 от 29.08.2026г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родная (чеченская) литература»

для обучающихся 1-4 классов

Составитель: Зубайраева Х.А.,
учитель 2 «а» класса

с. Замай-Юрт, 2026

КХЕТОРАН КЕХАТ

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гІуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Іалашбан а, кхио а. 1-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьоьхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тІехьажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхио а, гІиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман культурина тІеозо а.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран 1-4-чу классашна лерина «Ненан (нохчийн) маттахь» литературин йешар» дешаран предметан герггарчу хьесапан белхан программа (кхидІа – Программа) кечйина кху нормативно-бакъонийн базица догІуш:

– Россин Федерацин Конституци (статья 26);

– 24.09.2022 ш. № 371-ФЗ «Россин Федерацехь дешархо» Федаральни закон (хийцамашца а, тІетохаршца а);

– 25.10.1991 ш. № 1807-1 «Россин Федерацин къаьмнийн меттанех» Федеральни закон (хийцамашца а, тІетохаршца а);

– Россин Федерацин Серлонан министерствон 31.05.2021 ш. № 286 омранца чІагІйина йолу Йуьхьанцарчу йукъарчу дешарана Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт;

– Кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин сацамца, 23.06.2022 ш. № 3/22 протокол);

– Россин Федерацин къаьмнийн ненан меттанаш хьехаран Концепци (чІагІйина Россин Федерацин Серлонан министерствон коллегехь 1.10.2019 ш.);

– Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран герггарчу хьесапан белхан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин сацамца**,** 18.03.2022 ш. № 1/22 протокол);

– Нохчийн Республикин Конституци 23.03.2003 ш. (хийцамашца а, тІетохаршца а);

– Нохчийн Республикин 25.04.2007 ш. № 16-РЗ «Нохчийн Республикехь меттанех» закон (хийцамашца а, тІетохаршца а);

–Нохчийн Республикин 30.10.2014 ш. № 37-РЗ «Нохчийн Республикехь дешарх» закон;

– Нохчийн Республикин Правительствон 17.08.2020 ш. № 180 «Нохчийн Республикин «Развитие образования Нохчийн Республикехь дешар кхиор» пачхьалкхан программина йукъа хийцамаш балорах, 17.03.2022 ш. хийцамашца Сацам;

– Нохчийн Республикин тІекхуьу чкъор ийманехь кхетош-кхиоран Йукъара концепци (ЧІагІйина Нохчийн Республикин Мехк-Дас 14.02.2013 ш.);

– Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чІагІйина Іилманан Кхеташонан кхеташонехь 12.05.2022 ш. № 3).

Программа кхочушйаран бухехь Іуьллуш, федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан методологи йолу системно-гІуллакхаллин кеп йу.

Программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хІитто бухе йилла.

Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехь, хIотторехь а, сахьташ теманашка а, дакъошка а декъарехь шайна зеделлачух пайдаэца.

Программа кечйина йу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна, нохчийн мотт хуучу йа ледара хуучу дешархошна.

Дешаран предмето таро ло гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца, къаьсттана «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметца, зIе латтор кхочушдан.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Программа тIехьажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гIо дарна, цо таро лур йу:

1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет хьехаран процессехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь (кхид1а – ЙЙД ФПДС); билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамIаш кхузаманан лехамашца догIуш кхочушдан;
2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Iаморан хила лерина жамIаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программица (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/I5 протоколца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программица (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догIуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хIотто а;
3) Билггалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Iамо лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманаш дIалацарна тIехьажийна долу дешаран гIуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календарно-тематически план хIотто.

Программин чулацам тIехьажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тIедахкарийн (тIедожор) жамIашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна ЙЙД ФПДС тIедахкаршца догIуш, курс тIехьажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин механаш Iалашйарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене дIакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература къоман культурин дахаран довзаран цхьа коьрта дакъа а, къоман а, Россин а культурин хилам а, оьздангаллин механаш а, ламасташ а лардаран гIирс а, дуьнене а, къоман историга а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург къоман культурин ламастийн механлийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман культурин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу къоман

дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

Дешаран предметан чулацам кхочушбан йиш йу урокел арахьарчу гIуллакхаллехь а (Йуххедиллар 1). «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предметца доьзна урокел арахьа гIуллакхалла йуьхьанцарчу классийн дешархойн индивидуальни башхаллаш а, хьашташ а, Нохчийн Республикин къоман а, этнокультурни а башхаллаш а тидаме а оьцуш, кхочушдан а, вовшахтоха а лерина ду. Программехь иштта йалийна классал арахьарчу йешарна а, дагахь Iаморна а леринчу говзарийн список (Йуххедиллар 2). Классал арахьарчу йешарна хьехархочо схьакъасто тарло литературни говзарш, регионан этнокультурни башхаллаш тидаме а оьцуш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет Iаморан **Iалашо йу** – нохчийн литературе а, нохчийн матте а нохчийн кульурин коьртачу декъе санна мехала хьежам кхоллар; дешархой шайн къоман кульурно-меттан экъанна йукъабалор, шайн къоман культурин тIаьхьалонна а, кхузаманан лехамашна а, къоман ламасташна а йукъаозор; чкъурийн исторически тIаьхьалонах а, нохчийн культура ларйарх шаьш жоьпалле хилар а кхетор.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет Iаморан **декхарш:**

– Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхьаалехь мехкан исторех а дозалла дан Iамор, шаьш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;

– нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тIалам бан Iамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оьздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;

– нохчийн литературехь гайтина йолчу а, нохчийн синкхетамна ладаме йолчу а гIиллакх-оьздангаллийн мехаллех хьежам кхоллар;

– нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;

– адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;

– тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;

– къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар;

– йешаран корматаллаш кхиор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЬРТА ЛИНЕШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зIе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогIучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин механаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агIонаш, жигарайоху даимлера механаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан механаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дI.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушйина кху бахьанашца:

– нохчийн къоман амал, Iадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман механаллаш, адамаллин механаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

– нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тIе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, беро шена гонахара дуьне тIелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморо гIо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тIехь программин проблемно-тематически блокаш хIитточу дидактически материалана культурно-исторически тIедалорах а пайдаоьцу. ХIора проблемно-тематически блока йукъайогIу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш.

Программехь хIара дакъош ду: «Вайна гонахара дуьне», «Самукъне абат», «Вайн Даймохк», «Вайн йаздархой», «Халкъан барта кхолларалла», «Кхечу къаьмнийн литература», «Киншка – тоьлла доттагI», «Нохчийн халкъан барта кхолларалла», «Сан Даймехкан коьрта гIала», «Дашо гуьйре», «Деша «СтелаIад» журнал!», «Сан доьзалан йовхо», «Дешан ма-дарра а, тIедерзийна а маьIна», «Марша догIийла, Керла шо!», «Iа», «Ваха Iама», «Тхан кегий доттагIий», «БIаьсте йогIу, бIаьсте йогIу!», «Даймохк», «Аьхке», «Латта ларде», «Хаарийн орам», «Гуьйре», «Берийн йаздархой», «Авторски туьйранаш», «Хиндолу хьоза бенахь дека», «Жима доккха дуьне», «Iалам», «ДоттагIалла», «Кхечу къаьмнийн фольклор», «Культурин бIов», «БIаьсте», «Нохчийн махкахь», «Нохчийн фольклор», «Дайн латта», «Вай деха дуьненахь», «Iаламан хазалла нохчийн поэзехь», «Бераллин туьйра», «БIе эзар дика гIуллакх», «Бовза, беза вайн Даймохк!», «Iаламан къайленаш», «Даймехкан декхаро гIаттийна вогIу со», «Ненан мотт», «Суна сирла дахар деза!».

Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хIоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

ЙЙД ФПДС догIуш, «Ненан (нохчийн) маттахь литературини йешар» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметни декъана йукъайогIуш а, Iамон тIейожийна а йу.

Программа ЙЙД ФПДС гайтинчу дешаран программа дIалацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехь хIоттийна а, 237 сахьтан (33 сахьт 1-чу классехь а, 68 сахьташ 2-4-чу классашкахь) бараман дешаран йукъарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран 200 сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана дIало, цо йукъалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц – культурехь коьрта меттиг дIалоцу хIуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дI.) Цу коьртачу кхетамашца болх дIахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дIалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тIехь. И говзарш йовзаро гIо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурех а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оьздангаллин къилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бIаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхолларалле хь кхидIа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гIирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизман, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганхула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиъ доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу рогIехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийтаран Iалашонца); ткъа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIора шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оьздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртанаш билггал йолчу оьздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешаран деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийтаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал арахьарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, XX-чу бIешеран чаккхенан – XXI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чоьхьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатIегIанехь хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. 1-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхолларалин маьIна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукъ-йукъара а, кхолларалин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахь дIаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературни дешар тIехь болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхарчу педогогикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декъехь Iамо говзарш харжа.

2-гІа класс (68 сахьт)

Долоран урок

Демеев І. Байт «Нохчийчоь»

«Уггар дика доттагІ – жайна»

Ахмадов М. Байт «Жайна».

«Нохчийн халкъан барта кхолларалла.

Чехкааларш.

Дагардарш.

Кицанаш.

ХІетал-металш.

Нохчийн халкъан туьйранаш: «Бабин ЧІирдиг», «Зуьно дина хІилла», «Газа-гуьзалгаш».

Берийн фольклор. Забарш, берийн эшарш.

«Сан Даймехкан коьрта гІала»

Макалов Ш. Байт «Соьлжа-ГІала».

Хасаров Ш. Байт «СтиглагІала».

С. Яшуркаев. Байт «Светофор».

«Дашо гуьйре»

Макалов Ш. Байт «Гуьйре».

Сейлмуханов М. «Деса Іалам».

Тапалаева А. Туьйра «Малонча».

Батаева Х. Байт «Гуьйре».

Абубакарова П. Байт «Дешнех ловзар».

«Деша «СтелаІад» журнал!»

Макалов Ш. Байт «СтелаІад».

Толстой Л. Н. Текст-ойлайар «ХІорда чуьра хи стенга доьду?» (Бадаева Іайшатан гочдар).

Юсупов І. Байт «Дита хьоза».

«Сан доьзалан йовхо»

Сулейманов А. Байт «Нана».

Ахмадов М. Байт «Доьзал».

Гайсултанов І. Дийцар «БІоба эккхор».

Демеев І. Байт «Дадин зезаг».

Шамилов С. Туьйра «Жима цІа».

Махмаев Ж. Дийцар «Деза денош».

Гацаев С. Байт «Жимачу кІентан ойланаш».

«Марша да хьо, Керла Шо!»

Кагерманов. Д. Байт «ГІура-Дада».

Тапалаева А. Туьйра «Керла Шо кхана хир ду.

«Іа»

Хатуев І.-Хь. Байт «Керла луо».

Гадаев М.-С. Байт «Жимачу кІентан илли».

Сейлмуханов М. Байт «Хьоза».

Яралиев Ю. Дийцар «КІайн Іахар».

Мамакаев Э. Байт «Гуди».

«Ваха Іама»

Аболханов Хь. Байт «Ваха Іама».

Махмаев Ж. Дийцар «Дика лар».

Хатуев І.-Хь. Байт «Теша».

Ахмадов М. Дийцар «Дада волчохь, йуьртахь».

Яралиев Ю. Байт «Марха къобалдойла».

«Вайн кегий доттагІий»

Демеев І. Байт «ГІаз».

Хабаев И. Дийцар «Дингад».

Хасаров Ш. Байт «Жима кхор».

Хасаев Х. Дийцар «Лийчар»

Сакаева М. Байт «Кертахь лелаш нІаьна йу».

«БІаьсте йогІу, бІаьсте йогІу!»

Сатуев Хь. Байт «БІаьсте йогІу»

Демеев І. Байт «Сан совгІат»

Цугаев С. Байт «Со мамел хьалха хьалагІоттур йу…».

Макалов Ш. Байт «Сийна бІаьсте».

Ахмадов М. Дийцар «БІаьстенан гІовгІа».

Сейлмуханов М. Байт «Кхечи бІаьсте».

Талхадов Хь. Байт «БІаьсте»

Арсанукаев Ш. ХІетал-металш.

«Даймохк»

Ахмадов М. Байт «Даймохк».

Бексултанов М. Дийцар «Даймохк хІун йу?».

Абубакарова П. Байт «Соьлжа-ГІала».

Окуев Ш. Байт «Даймохк».

Батаева Х. Байт «КІиран ворхІ де».

Хатуев І.-Хь. Байт «Къонах».

Анзорова Б. Байт «Турпала Ханпаша».

«Аьхке»

Макалов Ш. Байташ «Аьхке», «Къоршкъари».

Магомаева М. Дийцар «БаІ».

«Кхечу къаьмнийн литература»

Толстой Л. Н. Туьйра «Воккха стаггий, хинаний» (Бисултанов Аптин гочдар).

Вежарий ГриммгIар. Туьйра «Хударан кхаба» (Муртазов Iаднан гочдар).

Авторски программаш хIиттийнчеран а, хьехархойн-предметикийн а бакъо йу йеллачу списке́ра муьлха литература классал арахьарчу йешарна мегар йу аьлла харжа.

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан гIуллакхаллийн хIара тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин механаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царах кхетар а; лерсино схьалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жоьпаш дала хаар а, лерсино схьалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхьатера йоцучу текстийн маьIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схьагайтар.

*Дагахь йешар***.** Барамца а, жанраца а тIелаца аттачу говзарийн маьIнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхолларалли́н говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, механаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бIеннаш шерашкахь схьайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гIиллакх-оьздангаллин механаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догцIеналла, къинхегамна тIера хилар, бакъо, майралла, и. кх.дI. Нохчийн къоман ламасташ: цхьаалла, вовшийн гIо дар, хьаша-да тIелацар, и. кх.дI. Доьзалан механаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн механалла, вовшийн ларар, безам, вовшех кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Iадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхоьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангаллин мах хадор.

Нохчийн литерурин башхаллех кхетар: турпалхочун чоьхьара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Iаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дI.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гIиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогIу киншкаш харжар, цу йукъайогIу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалйина говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзарийн жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьIна.

Дешархойн кхолларалин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзарийн буха тIехь)

Дешархойн кхолларалин гIуллакхехь литературин говзаран маьIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуьйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, караРчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогIу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам исбаьхьаллин говзарийн а, фольлоран а масалш тIехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакъонех а, жоьпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гIиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

— хIора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тIе а тийжаш, тIелацар;

— къинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гIирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гIо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегIана а, сина а зен дан тIехьажийна долу цхьа а хIума тIецалацар (цу йукъахь ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Iоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а;

— **эстетикин кхетош-кхиорехь:**

— исбаьхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тIелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаьхьаллин гIуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта лаар, цу йукъахь йу дешан говзалла а;

— **физически кхетош-кхиорехь, могашаллин а, синкхетаман а культура кхолларехь а:**

— тIетоьхна хаамаш лохучу хенахь могаш а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогIу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахь дегIан а, синкхетаман а могашаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тIекаренан бакъонаш а ларйар;

къинхьегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехь къинхьегам мехала хилар кхетар (цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а), къинхьегаман стоьмийн тIалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацар, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахь тайп-тайпана говзаллаш карайерзон

лаар;

экологин декъехь кхетош-кхиор:

— текстащца болх бечу хенахь кхоллалуш долу Іаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хІума тІецалацадалар;

Іилманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Іилманан хьежам кхоллабалар (сурт хІоттар), цуьнан цхьа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Іаморан процессехь а;

— хІума довза лаар, жигаралла, хІума дагадар, хааршна сутара хилар, хІума довза лаарехь шен ойла хилар, цу йукъахь ду исбаьхаьллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохь жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Іаморан жамІаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хІара хаарш.

Коьрта маьІнийн кхочушдарш:

— тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тексташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;

— билггалчу цхьана башхаллашца тексташ цхьаьнатоха;

— кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархьама кхачаме хир йолу билгало билгалйан;

— хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (бІостаналла) а каро; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехь шаьш кхочушйийр йолу дешаран операци харжа;

— хьехначу алгоритман буха тІехь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тІетоьхна хаамаш лахар билгалдан;

— текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, жамІаш дан.

Коьрта талламан дараш:

— педогогикин белхахочун гІоьнца Іалашо билгалйан, къамелан хьоле хьаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хІотто;

— тІедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогІуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тІехь) харжа;

— схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дІабахьа, схьайеллачу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;

— жамІаш дан а, текстан маьІнийн анализ йаран буха тІехь долчу тоьшаллашца уьш тІечІагІдан а;

— схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарш хІитто;

— цхьатерачу йа цхьатера догІучу хьелашкахь процесс дІайахаран а, хиламийн а, церан тІаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хІотто.

Хаамашца болх:

— Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам

карорхьама оьшу куьйгалла, тIечIагIдархьама;

— Схьайеллачу алгоритмаца догIуш, даррехь схьабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь каро: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;

— Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Iаматехь) тIехь каро;

— Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо йолчу векалийн) гIоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;

— Дешаран декхаршца догIуш, текстан, графикин, видео, озан хаамаш кечбан;

— Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамIаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хIитто.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

ТIекаре:

— Бевзачарна йукъахь тIекаре хиларан Iалошонашца а, билламашца а догIуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тIелаца а, и цхьана кепе дерзо а;

— Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дIадахьаран бакъонаш ларйан;

— Тайп-тайпана хьежамаш хила йиш йолуш хилар тIелаца;

— Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;

— ХIоттийнчу Iалашонца догIуш шен къамел дIахIоттор;

— Къамелан хьолаца догIуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);

— Шимма цхьаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тIедилларан а жамIех лаьцна доцца къамел кечдан;

— вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къасто).

Цхьаьна кхочушден гIуллакхаш:

— йоццачу а, йехачу а ханна лерина Iалашонаш (цхьаьна кхочушдаран декхаршкахь дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хьехархочо йалийнчу план хIотторан кепан буха тIехь стандартан хьолехь, йукъара гIулчаш а, хенаш а дIасайекъар;

— цхьаьна болх баран Iалашо тIелаца, и кхочушйарехь дан дезарг цхьаьна вовшахтоха: ролаш дIасайекъа, цхьаьна беш болчу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан;

— куьйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, ладогIа, хIоьттина хьал ша листа кийча хилар;

— шен белхан дакъа жоьпалле кхочушдан;

— йукъарчу жамIе ша диллинчу декъан мах хадо;

— схьаделлачу масалшна тIе а тийжаш, цхьаьна вовшахтоьхна проектийн тIедахкарш кхочушдан.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

— жамI хилийтархьама дешаран декхарш кхочушдарехь шен гIуллакхийн план хIотто;

— ша билгалдинчу кхочушдарийн рогIалла хIотто.

Шаталлар:

— дешаран гIуллакхан кхиаман/эшаман бахьанаш билгалдан;

— къамелан гIалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гIалаташ а дIадахархьама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

— текстийн анализ йарехь хIоттийнчу декхарца жамI дуста;

— тексташца болх бечу хенахь далийтина гIалат каро;

— шен а, шеца цхьаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамIаш дуста, схьайеллачу критеришца церан богIу мах хадо.

ПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет деа шарахь Iаморо кхочушдан дан деза:

Iамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаъйолчу культурин шораллехь а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахь а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетекин мехаллаш Iалашйарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа башха дакъа санна, тIелаца;
- Дешан кхолларалин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхьаьнайуста;
- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна болх барх а, вовшашна тIеIаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;
- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукъара дерг а, башха дерг а каро;

1) МаьIна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьIнех а, ойланех а кхетар:

- МаьIна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогамах садузоран а, Iалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тIехьажорийн текстийн маьIнех кхета а, тIелаца а, маьIна дан а тарлуш долу нийса шера йешар, йешар ладогIархоша кхеташ тIелацар);
- МаьIна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маьIнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьIна нийсадаран а, и тIелацаран а кхачаме хиларна тIехь тергам латтор);
- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къасто

(фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);

- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьIнех а, тIехьажорах а кхета (хазахетар дан, Iамо, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хIетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш дало;
- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);
- Говзаран цIе цуьнан темица (Iаламах, историх, берех, диканах, вонах) цхьаьнайало (йуста);
- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшех къасто – байт, дийцар, басня;
- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Iалашо, хиламийн рогIалла, исбаьхьаллин вастийн гIирсаш билгалбан;
- текстан чулацамехула хаттаршна жоьпаш дала;
- текстехь ненан меттан суртхIотторна а, вастийн а гIирсаш каро (эпитеташ, дустарш, олицетвореништ);

2) текстехь беллачу хаамах кхетарна а, тIелацарна а Iамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Iилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Iалашо билгалйан;
- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш каро, хаарийн гуо шорбан;
- Iаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) каро;
- Текстана хаттарш хIитто, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хIотто;
- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цIарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тIе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух бало;
- фольклоран материала тIехь кхолларалин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хIетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схьайийцар).

Предметан жамIаш дешаран шерашца

2-г1а класс

дешархочунна Iемар ду:

– йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;

– нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;

– нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан**;**

– шайн йешаран гуо хьоле бан;

– йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста;

– дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;

– довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процесссехь дагахь йеша;

– доцца монологан алар хIотто: хьехархочун хаттарна доца а, даьржина а жоп;

– шеца къамел дечуьнга ладогIа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;

– нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха;

– кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;

– говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

– дукхавезачу авторнан говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

– говзаран тема а, коьрта маьIна а билгалдан (хьехархочун гIоьнца);

– говзарийн турпалхойн амалийн (церан цIерш, портреташ, къамел) а, церан леларийн а мах хадо а, характеристика йала а;

– Дешнийн маьIнех кхетархьама МаьIнийн дошамах пайдаэца.

– хьехархочо йоьшуш йолу текст Iалашонна тIехьажийна тIелацаран буха тIехь аудированин корматалла кхиор;

– йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;

– тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);

– жимачу бараман текст йуха схьайийца;

– ишколин библиотекехь киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткъа иштта «Чулацам» йа «Корта» агIонах а пайдаэца;

– дарсашкахь бечу балха йукъа хрестоматин а, ткъа иштта цIерачу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йало;

– говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жоьпаш дала а;

– туьйра а, дийцар а вовшах къасто;

– авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш каро: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;

– дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;

– дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Iаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала;

– йешначун чулацамах кхета;

– текстан башхаллица догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;

– исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

– программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца;

– поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;

– исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

– программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

Белхан программа кечйечу хенахь тематикин план хIотторехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедин программаш, электронан Iаматаш а, задачникаш а, электронан библиотекаш, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Iаморан ресурсийн коллекциш) электронан (цифровой) Iаморан гIирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанаш Iаморехь а, кхетош-кхиорехь а шайх пайдаоьцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехь схьайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхьаьнабогIуш а болуш (Йуххедиллар 3).

Авторски программаш х1иттийнчеран йа хьехархойн-предметникийн йиш йу сахьташ дешарна болу дифференцированни хьежам тидаме а оьцуш, д1асадекъа.

2-гIа класс (68 сахьт)

Программин чулацам	Дешархойн г1уллакхаллин коьрта
	Долоран урок – 1 с.
Iамат йовзар. Билламан хьаьркаш. 1аматийн авторийн дош. Демеев I. Байт «Нохчийчоь». «Даймохк», «Ненан мотт» кхетамаш	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто текстe, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама, к Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, коьрта Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу х долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.
	Уггар дика доттагI – жайна – 1 с.
Киншка лелоран бакъонаш. Йешаран пайда. Киншкин турпалхой бовзар. Ахмадов Мусан байт «Жайна»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто текстe, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; ха

	йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го предложенеш.
Нохчийн халкъан барта кхолларалла – 4 с.	
«Халкъан барта кхолларалла», «чехкаалар», «дагардар», «х1етал-метал», «кица», «туьйра» кхетамаш. Нохчийн дагардарш, чехкааларш, х1етал-металш, кицанаш. Халкъан туьйранаш: «Бабин ЧIирдиг», «Зуьно дина хIилла», «Газа-гуьзалгаш». Берийн фольклор	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к йалийнчу дошамца болх. Халкъан барта кхолларалин жанраш къасто хаар. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къеги а анализ. Говзаршна суьртийн репродукцеш лахар, говзаран идеяца бог1у Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалин болх: ролашца йешар; турпалхойн визуальни вас проблемашкахула жима текст х1оттор. Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; дешархоша х1оттийнчу Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го предложенеш. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара ш
Сан Даймехкан коьрта гIала – 2 с.	
«Пачхье» кхетам. Соьлжа-Г1алин ц1е, цуьнан исторера хаамаш. Г1алин де. Некъан боламан бакъонаш. Байташ: Макалов Ш. «Соьлжа-ГIала»; Хасаров Ш. «СтиглагIала»; Яшуркаев С. «Светофор»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: коьрта идеяш билгалйар. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къеги

	а анализ. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа
Дашо гуьйре – 4 с.	
Нохчийн авторийн гуьйренна лерина байташ: Макалов Ш. «Гуьйре»; Сейлмуханов М. «Деса Іалам»; Тапалаева А. «Малонча»; Батаева Х. «Гуьйре». Рифмех кхетам. Абубакарова П. байт «Дешнех ловзар».	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Байт дагахь Іамор. Прозаически говзар байтех къастор. Кицанан маь1на литературни говзаран чулацамца дустар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегин а анализ. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалли болх: Гуьйренан 1аламан шаьш бинчу тидамех ж Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; коьртачу дешнашца де т1етийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го предложенеш.
Деша журнал «СтелаІад!» – 4 с.	
Нохчийн маттахь долу берийн журнал «СтелаІад» довзар. Литературини журналах кхетам. Говзарш: Макалов Ш. «СтелаІад»; Толстой Л. «ХІорда чуьра хи стенга доьду?»; Юсупов І. «Дита хьоза». Журналан рубрикаш йовзар	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархоче нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1нач Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама, Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалли болх: масала, тайп-тайпана рубрикаш а, шайн илл журналан лоьмар кечйар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара ша

	Сан доьзалан йовхо – 7 с.
Ненан де. Доьзалан мехаллаш. Нохчийн маттахь мультфильмаш йовзар. Говзарш: Сулейманов А. «Нана»; Ахмадов М. «Доьзал»; Гайсултанов У. «БІоба эккхор»; Демеев І. «Дадин зезаг»; Шамилов С. «Жима цІа»; Махмаев Ж. «Деза денош»; Гацаев С. «Жимачу кІентан ойланаш»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1нач Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Байт дагахь Іамор.. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалли болх: ролашца йешар; турпалхойн визуальни вас
	Нийса а, тІедеъна а маьІна – 1 с.
Нийса а, тІедеъна а маьІна. Литературехь т1едеъначу маь1нехь дешнаш лелор. Нохчийн маттахь йазйинчу говзаршкара масалш	Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къеги а анализ. Талламан болх: масала, хьалха 1амийнчу говзаршкахь т1едеъна лахар.
	Марша да хьо, Керла Шо! – 2 с.
Рузаман а, дешаран а шарах кхетам. Керла шо даздаран исторехула хаамаш. Говзарш: Кагерманов Д. «ГІура-Дада»; Тапалаева А. «Керла Шо кхана хир ду»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалли болх: турпалхойн визуальни васташ кхоллар; илл Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; дешархоша х1оттийнчу Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го

	предложенеш. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара ш
Iа – 5 с.	
1а, 1аьнан 1алам. Нохчийн йаздархойн говзаршкахь 1аьнан суртх1отторан башхаллаш. Дийнаташка ларам хилар. 1аьнна а, шеран цу муьрехь адамийн а, дийнатийн дахарна а лерина говзарш: Хатуев І.-Хь. «Керла луо»; Гадаев М.-С. «Жимачу кІентан илли»; Сейлмуханов М. «Хьоза»; Яралиев Ю. «КІайн Іахар»; Мамакаев Э. «Гуди»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикт тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Байт дагахь Іамор.. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къеги а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.
Ваха Іама – 5 с.	
Синмехаллаш, нохчийн г1иллакхаш, ламасташ. Йукъараллехь леларан бакъонаш. Говзарш: Аболханов Хь. «Ваха Іама»; Махмаев Ж. «Дика лар»; Хатуев І.-Хь. «Теша»; Ахмадов М. «Дада волчохь, йуьртахь»; Яралиев Ю. «Марха къобалдойла»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикт тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Байт дагахь Іамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го предложенеш.

	Вайн кегий доттагIий – 5 с.
Вайна гонахара дийнаташ. 1аламца кхоаме йукъаметтиг. Говзарш: Демеев І. «ГІаз»; Хабаев И. «Дингад»; Хасаров Ш. «Жима кхор»; Хасаев Хь. «Лийчар»; Сакаева М. «Кертахь лелаш нІаьна йу»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама ко дошамца болх. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Талламан болх: масала, нохчийн маттахь акхачу дийнатех лаьцн кечйар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тобанехь болх: 1аматехь йа т1етоьхначу хьостанашкахь хаамаш проблематикехула хаттарш кечдар.
	БІаьсте йогІу, бІаьсте йогІу… – 5 с.
Б1аьсте, 1аламехь а, адаман дахарехь а б1аьста хуьлу хийцамаш. Дезде 8-г1а март. Нене безам. Авторски х1етал-металш. Говзарш: Хь. Сатуев «БІаьсте йогІу»; Демеев І. «Сан совгІат»; Цугаев С. «Со мамел хьалха хьалагІоттур йу…»; Макалов Ш. «Сийна бІаьсте»; Ахмадов М. «БІаьстенан гІовгІа»; Сейлмуханов М. «Кхечи бІаьсте»; Талхадов Хь. «БІаьсте»; Арсанукаев Ш. ХІетал-металш.	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1нач Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Байт дагахь Іамор. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалин болх: декъехь хьахийнчу проблемашкахула жима
	Даймохк – 6 с.
«Даймохк», «жима даймохк», «хьоме мохк» кхетамаш. Ненан мотт, Нохчийн меттан де. Сийлахь-Боккха Даймехкан т1ом. Нохчий-турпалхой СБДТІ. Говзарш: Ахмадов М. «Даймохк»; Бексултанов М. «Даймохк хІун йу?»; Абубакарова П. «Соьлжа-ГІала»; Окуев Ш. «Даймохк»;	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин дикто тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йеш Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Байт дагахь Іамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара

Батаева Х. «КIиран ворхI де»; Хатуев І.-Хь. «Къонах»; Анзорова Б. «Турпала Ханпаша»	Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара ш
Аьхке – 3 с.	
Аьхкенан 1алам. 1алам аьхка. Берийн ловзарш а, самукъа а. Адамна 1аламах хетачуьнца доьзна шира ламасташ. Говзарш: Макалов Ш. «Аьхке»; Магомаева М. «БаI» Макалов Ш. «Къоршкъари»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Йухасхьайийцар: дешархоша х1оттийнчу планна т1е а тийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.
Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.	
Къоман литературех кхетам. Оьрсийн сийлахьчу йаздархойн говзарш йовзар. Говзарш: Толстой Л. Н. «Воккха стаггий, хинаний»; Вежарий ГриммгIар «Хударан кхаба»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш би Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама к дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзара Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Кхолларалин болх: ролашца йешар; инсценировка; турпалхойн Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; коьртачу дешнашца де т1етийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го предложенеш. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара ш Тобанехь болх: кхид1а долчу дийцаре дарна тобанехь шаьш йеш говзарехь нисйеллачу лексикин маь1нех кхетор; доклад кечйар.
Дерзоран урок – 1 с.	
Йешаран пайда, синк1оме киншкаш. «Шаьш йеша говзарш» декъе	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш

б1аьртохар.	амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; хал йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаа Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, го предложенеш. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара ша Тобанехь болх: масала, аькхенна литературин список цхьаьна х1
Т1аьхьало – 10 с.	

Разделаш Іамо билгалдинчу сахьтийн барам хьехаман амалехь ду, кегий дешархой кечбаран тІегІанца а, дешаран хьукмато предмет Іамо билгалдинчу сахьтийн барамца а догІуш, хийцамаш бан йиш йолуш ду. Иштта, Іамо йукъайиллинчу материалан цхьана декъах пайдаэца мегар ду классал арахьарчу йешаран литературин декъехь а.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ

НАЧАЛЬНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

учебного предмета «Родная (чеченская) литература»

для обучающихся 2 «а» класса

Составитель: Зубайраева Х.А.,
учитель 2 «а» класса

с. Замай-Юрт, 2026

Нохчийн литературни йешаран 2026-2027дешаран шеран

2-чу классан календарно- тематически планировани (2 сахьт кIирнах)

Раг1	Урокан тема	Сахьтийн барам			Тера хь	Ц1ера болх.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
ДОЛОРАН ДАРСАШ (2 с.)						
1.	Демеев Іалавди. «Нохчийчоь»	1	0	0	1.09	Аг10 4
2.	Ахмадов Муса «Жайна»	1	0	0	4.09	Аг1о 9
НОХЧИЙН ХАЛКЪАН БАРТА КХОЛЛАРАЛЛА (8 с.)						
3	Дагардарш. Чехкааларш.	1	0	0	8.09	Аг1о 12-15
4	ХІетал-металш	1	0	0	11.09	Аг1о 16-17
5	Кицанаш	1	0	0	15.09	Аг1о 19-20
6	Бабин ЧІирдиг (туьйра)	1	0	0	18.09	Аг1о 23-25
7	Зуьно дина хІилла (туьйра)	1	0	0	22.09	Аг1о.26-27
8	Газа-гуьзалгаш (туьйра)	1	0	0	25.09	Аг1о 28-29
9	Самукъане агІонаш. Бераша олу.	1	0	0	29.09	Аг1о 33
10	«Хаарш-Зер».	1	0	0	2.10	Аг1о 34
САН ДАЙМЕХКАН КОЬРТА ГІАЛА (3 с.)						
11	Макалов Шамсудди «Соьлжа-ГІала»	1	0	0	6.10	Аг1о 37
12	Хасаров ШаІрани «Стигал-ГІала»	1	0	0	9.10	Аг1о 38
13	Яшуркаев Султан «Светофор»	1	0	0	13.10	Аг1о 40
ДАШО ГУЬЙРЕ (5 с.)						
14	Макалов Шамсудди «Гуьйре».	1	0	0	16.10	Аг1о 41
15	**Талламан болх хьалхарчу чирикна лерина.**	1	1	0	20.10	Аг1о 44
16	Тапалаева Амнат «Малонча»,Сейлмуханов М.»Деса 1алам.».	1	0	0	23.10	Аг10 46-49
17	Батаева Хеда «Гуьйре»	1	0	0	6.11	Аг1о 49
18	Абубакарова ПетІамат «Дешнех ловзар»	1	0	0	10.11	Аг1о 51-53
ДЕША ЖУРНАЛ «СТЕЛАІАД» (5 с.)						
19	Макалов Шамсудди «СтелаІад»	1	0	0	13.11	Аг1о 53
20	Макалов Шамсудди «СтелаІад»	1	0	0	17.11	Аг1 о56
21	Толстой Лев «ХІорда чуьра хи стенга доьду»	1	0	0	20.11	Аг1о 57-58

22	Юсупов Іазим «Дита хьоза»	1	0	0	24.11	Аг1о 59
23	Самукъане агІонаш. Бераша олу.	1	0	0	27.11	Аг1о 60
САН ДОЬЗАЛАН ЙОВХО (16 с.)						
24	Сулейманов Ахьмад «Нана»	1	0	0	1.12	Аг1о 66
25	Ахмадов Муса «Доьзал»	1	0	0	4.12	Аг1о 67
26	Гайсултанов Іумар «БІоба эккхор»	1	0	0	8.12	Аг1о 67-71
27	Демеев Іалавди «Дадин зезаг»	1	0	0	11.12	Аг1о 72
28	Шамилов Сахьаб «Жима цІа»	1	0	0	15.12	Аг1о 73
29	Махмаев Жамалди «Деза денош»	1	0	0	18.12	Аг1о78
30	Гацаеи Саь1ид «Жимачу к1ентан ойланащ».	1	0	0	22.12	Аг1о80
31	**Талламан болх 2-чу чирикна лерина.**	1	1	0	25.12	Аг1о 78
32	Нийса а, т1едеана а маь1на.	1	0	0	29.12	Аг1о 81
33	Кагерманов Д.»Г1ура –Дада.»	1	0	0	12.01	Аг1о 86
34	Тапалаева Амнат « Керла шо кхана хир ду.»	1	0	0	15.01	Аг1о87
35	Хатунв 1абдул-Хьмид «Керла шо.»	1		0	19.01	Аг1о 93
36	Гадаев Мохьмад-Салахь «Жимачу кІентан илли»	1	0	0	22.01	Аг1о 94
37	Сейлмуханов Муса «Хьоза»	1	0	0	26.01	Аг1о 95
38	Яралиев Юсуп «КІайн Іахар» Мамакаева Э. «Гуди»	1	0	0	29.01	Аг1о96-98
39	Аболханов Хьаьким «Ваха Іама»	1	1	0	2.02	Аг1о 101
ВАХА ІАМА (5 с.)						
40	**Талламан болх**	1	0	0	5.02	Аг1о 99
41	Махмаев Жамалди «Дика лар»	1	0	0	9.02	Аг1о 104
42	Хатуев Іабдул-Хьамид «Теша»	1	0	0	12.02	Аг1о 106
43	Ахмадов Муса «Дада волчохь, йуьртахь»	1	0	0	16.02	Аг1о 107
44	Яралиев Юсуп «Марха къобалдойла»	1	0	0	19.02	Аг1о 111
ВАЙН КЕГИЙ ДОТТАГІИЙ (4 с.)						
45	Демеев Іалавди «ГІаз»	1	0	0	26.02	Аг1о 115
46	Хасаров Ш. «Жима кхор»	1	0	0	2.03	Аг1о 116

47	Хасаев Хь «Лийчар»	1	0	0	5.03	Аг1о 119-120
48	Сакаева Мадина «Кертахь лелаш нІаьна йу»	1	0	0	9.03	Аг1о 121-122
БІАЬСТЕ ЙОГІУ, БІАЬСТЕ ЙОГІУ (8 с.)						
49	Сатуев Хь. «БІаьсте йогІу»	1	0	0	12.03	Аг1о 123-125
50	Демеев І. «Сан совгІат»	1	0	0	16.03	Аг1о 126
51	**Талламан болх 3-чу чирикна лерина**	1	0	0	19.03	Аг1о 128
52	Цугаев С. «Со мамел хьалха хьалагІоттур йу…»	1	1	0	23.03	Аг1о 127
53	Макалов Ш. «Сийна бІаьсте»	1	0	0	26.03	Аг1о 129-132
54	Бексултанов Муса «БІаьстенан дийнахь» Талхадов Хь. «БІаьсте».	1	0	0	6.04	Аг1о 129-134
55	**Талламан болх**	1	1	0	9.04	
56	Сейлмуханов М.»Кхечи б1аьсте.» Арсанукаев Шайхи «ХІетал-метал»	1	0	0	13.04	Аг1о 135-136
ДАЙМОХК (6 с.)						
57	Ахмадов Муса «Даймохк»	1	0	0	20.04	Аг1о 140
58	Бексултанов Муса «Даймохк бохург хІун ду?»	1	0	0	23.04	Аг1о 141
59	Абубакарова ПетІамат «Соьлжа-ГІала»	1	0	0	27.04	Аг1о 145
60	Окуев Шима «Даймохк»	1	0	0	30.04	Аг1о 146-147
61	Батаева Хеда «КІиран ворхІ де»	1	0	0	4.05	Аг1о 148-149
62	Анзорова Балкан «Турпала Ханпаша»	1	0	0	7.05	Аг1о 150
АЬХКЕ (3 с.)						
63	Макалов Шамсудди «Аьхке»	1	0	0	11.05	Аг1о 154
64	Макалов Шамсудди «Къоршкъари»	1	0	0	14.05	Аг1о 155-159
65	**Талламан болх 4-чу чирикна лерина.**	1	1	0	11.05	Аг1о160-161
КХЕЧУ КЪАЬМНИЙН ЛИТЕРАТУРА (3 с.)						
66	Толстой Лев «Воккха стаггий, хинаний»	1	0	0	14.05	Аг1о 164-165
67	Магомаева Марьям «БаІ»	0		0	18.05	Аг1о 166-168
68	Гримм Вежарий «Хударан кхаба».	1	0	0	21.05	Аг1о166-168.

Йуххедиллар 1

Іаморан-методически кхачойар

Іаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гІа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гІа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гІа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /ХІоттийнарг. Эдилов С.Э. Соьлжа-ГІала, 20І8.
6. Эдилов С. Э. Ловзуш, Іема. Йуьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. – Соьлжа-гІала: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 стр.

Іилманан литература

7. Абдулкадырова Р. А. Йухьанцарчу школина лерина нохчийн-оьрсийн-ингалсан суьртийн дошам.– Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2016. – 110 с.
8. Мациев А. Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. – М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.
9. Арсанукаев А. М. Мотт, литература, школа. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2010. – 315 с.
10. Гайтукаев К. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный: Чеч.-Инг. книжное изд-во, 1989. – 223 с.
11. Далгат У. Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.
12. Джамбеков О. А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен илли. – Майкоп: АРКИ, 2008. – 230 с.
13. Джамбекова Т. Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп: АРКИ, 2010. – 236 с.
14. Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1988. – 66 с.
15. Ибрагимов Л. М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2012. – 167 с.
16. Инаркаева С. И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп: АРКИ, 1999. – 218 с.
17. Индербаев Г. В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2003. – 315 с.
18. Туркаев Х. В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.
19. Туркаев Х. В. О путях развития чеченской литературы**.** – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.
20. Туркаев Х. В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный: Чеч.-Инг. книжное изд-во, 1987. – 240 с.

Методически литература

21. Айдамирова М. А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 2018. – 165 с.

22. Арсанукаев А. М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного Говзарш в школе). – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 2018. – 347 с.

23. Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство»,1987. – 188 с.

24. Джамбеков О. А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2018. – 335 с.

25. Джамбеков О. А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 2017. – 335 с.

26. Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие/Под ред. Г. М. Гогеберидзе. – Ставрополь: Книга, 2004. – 292 с.

27. Мунаев И. Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен илли. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М.: Наука, 1981. – 215 с.

28. Эдилов С. Э. Сочинени йазъян 1амор (Обучение написанию сочинения). Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» – 2018. – 159 стр.

29. Эдилов С. Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а (Памятные дни и вечера). Сценарии школьных праздников, викторин, конкурсов, вечеров. – Грозный, 2018. – 335 с.

30. Яндарбиев Х. Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2017. – 315 с.

Словари, справочники

31. Арсанукаев А. М. Нохчийн йаздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. Т. 1 – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2012. – 303 с.

32. Арсанукаев А. М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. Т. 2 – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2012. – 399 с.

33. Арсанукаев А. М. Нохчийн литературин lилманан терминийн луглат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2010. – 299 с.

34. Вагапов А. Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2020. – 230 с.

35. Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2005. – 128 с.

36. Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. /Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2010. №1. С. 161–167.

37. Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

38. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка) // URL: http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ (дата обращения: 15.08. 2022 г.)

39. Образовательный портал «Чеченская электронная школа» // URL:https://desharkho.ru/ (дата обращения: 15.08. 2022 г.)

40. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам // URL: https://ps95.ru/dikdosham/ru/ (дата обращения: 15.08.2022 г.)

Йуххедиллар 2

Дагахь 1амон а, классал арахьарчу йешарна а магийнчу говзарийн список

2-г1а класс

Классал арахьарчу йешарна

С. Гацаев. «Пхьагал».

І.-Хь Хатуев. «ПІелгийн дов».

Халкъан туьйра «ДоттагІий къастор».

Халкъан туьйра «Борз а, къена ка а».

А. Халикова. «Жима Хеда».

Л. Н. Толстой. Басня «Човкий, кхабий»; Дийцарш: «Мукадехкий, хІоий», «Жучка».

К. И. Чуковский. Туьйра «ЦІинцІалг-Моза».

Дагахь 1амо

І. Демеев. «Нохчийчоь».

Х. Батаева. «Гуьйре».

А. Сулейманов. «Нана».

С. Гацаев «Жимачу кІентан ойланаш».

М.-С. Гадаев. «Жимачу кІентан илли».

Э. Мамакаев. «Гуди».

А.-Х. Хатуев. «Теша».

Х. Сатуев. «БІаьсте йогІу».

Ш. Макалов. «Сийна бІаьсте».

М. Ахмадов. «Даймохк».

Х. Батаева. «КІиран ворхІ де».

Йуххедиллар 3

Классал арахьарчу мероприятийн магийна перечень

Йуххедиллар 4

Тематически, кхолларалли, жам1ийн талламан белхийн а, проектийн а дешаран шерашца герггара барам

Литературни йешар	1 класс	2 класс	3 класс	4 класс
Кхолларалли	0	1	1	1

белхаш				
Проекташ	0	2	2	2
Тематически тесташ	-	0	0	0
Шеран стандартизированни талламан белхаш	-	3	3	4
Литературни йешарехула берриге а	0	6	6	7